

Slapen doen we later

Z S U Z S A B Á N K

Slapen doen we later

Vertaald uit het Duits door
Irene Dirkes en Lucienne Pruijs

Nieuw Amsterdam

De vertalers ontvingen voor deze vertaling een projectsubsidie
van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door ondersteuning
van het Goethe-Institut

Oorspronkelijke titel *Schlafen werden wir später*

© 2017 S. Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main

© 2020 Nederlandse vertaling Irene Dirkes en Lucienne Pruijs /

Nieuw Amsterdam

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp bij Barbara

Omslagbeeld © Anna Ismagilova

Foto auteur © Hollandse Hoogte

NUR 302

ISBN 978 90 468 2630 0

www.nieuwamsterdam.nl

Voor Michael, Louise en Friedrich

27 MAART 2009 – 17:43

Liefste Johanna,

Vanochtend zei Simon bij zijn eerste, veel te vroege kop koffie dat hij me allang zou hebben verlaten als hij tien jaar jonger was en drie kinderen minder had. Een merel was bij het nachtbeslagen raam gaan zitten en tikte met haar snavel tegen het glas, alsof ze ons wilde waarschuwen en intomen, ons wilde afluisteren om het nieuwtje op deze lenteochtend snel naar haar vogelwereld te brengen, van tak naar tak, van twijg naar twijg, het te verkondigen aan lijsters en vinken die er naar zouden pikken als naar een worm, hoort, hoort, nieuws uit Körberstraße 12, hoort, hoort!

Simon zei het op een toon alsof het niets te betekenen had, alsof het iets was als: het weer slaat om, ik ga liever met de trein dan met de auto, en misschien heb ik daarom niet gereageerd, Johanna, misschien heb ik daarom net als elke ochtend de kopjes en de borden uit de vaatwasser gehaald en in de kast gezet, gewoon de messen bij de messen, de lepels bij de lepels gelegd en gedaan alsof ik niets had gehoord en dus ook niet hoefde te antwoorden. Maar toch blijft Simons zin de hele, stil verregende, lange, veel te lange dag door mijn hoofd spoken, hij jaagt me op en maakt me rusteloos, ik ijsbeer als een gevangene in haar cel, ik kneed mijn vingers en draai mijn ringen rond, vooral die ene, vooral die ene ring. Zijn woorden schieten als *warrige, felle lichtslingers van een kleurrijke vuurpijl* door mijn vermoeide hoofd sinds ze vanochtend zijn gevallen, in dat korte tijdsbestek toen de kinderen nog sliepen en het stil was in onze keuken, stil genoeg om een merel met natte veren met haar spitse snavel tegen ons raam te horen tikken.

Lori is net vertrokken en haar geur hangt hier nog, een vleugje L'Air du Printemps, bloemen in een mand, maartregen in een jas, de regen die de plotseling warme dagen wegspoelt, dat Lori-mengsel uit de afgeschudde winter en de schuwe, aarzelende lente. Ze kwam met een krat vol forsythia- en magnoliatakken uit haar tuin, waarvan de bloemen in de eerste warme dagen overdreven enthousiast en, zoals ik nu eenmaal vind, onnodig kleurrijk zijn uitgekomen. Ik zat in de keuken

op het bankje naast de slapende, in zijn lichtblauwe babydekentje gewikkelde kleine Henri, pulkte in Simon-gedachten verzonken aan wat houtsplintertjes terwijl ik toekeek hoe Lori met haar trillhand met het enige scherpe keukenmesje de stelen afsneed en ze een voor een in de vaas zette. Waarom ik Simon geen draai om zijn oren had gegeven, vroeg ze, ook op een toon alsof ze slechts iets wilde zeggen als: nee, dit mesje snijdt niet goed, maar kijk eens naar de kleur van deze forsythiatakken, en ik dacht: misschien heeft ze dit vroeger precies zo gedaan, stond ze op dezelfde manier de magnolia's af te snijden toen haar man twintig, vijfentwintig jaar geleden 's morgens bij de koffie zei: liefste Lori, ik ga bij je weg.

Maar wat heeft dit met onze leeftijd te maken, Johanna? Als alles zogenaamd is zoals het is, ach, zoals het werkelijk is, dan zou Simon nu zijn koffer moeten pakken en moeten weggaan, niet tien jaar geleden, niet morgen, niet overmorgen, maar vandaag, nu meteen, vandaag nog zou hij moeten gaan, op zijn laatst morgenvroeg, terwijl ik in de deur sta toe te kijken, nachtdronken, nauwelijks wakker, hoe hij met beide handen zijn koffer dichtklapt, met weinig kleren maar wel veel schriften, losse vellen papier en Reclam-boekjes, Kleist, Ibsen, Euripides, zijn schoudertas omhangt, zijn jas en zijn sjaal pakt, de deur openduwet en zonder zich om te draaien naar het hekje loopt, de paar treden naar de straat af en rechtsaf naar de bushalte, omdat hij de auto voor ons achterlaat, onze doorgeroeste auto vol broodkruimels, snoeppapiertjes en verweesde poppenarmen.

Simon zou de nacht moeten afwachten om ongemerkt te ontkomen. Moeten mikken op het dieplate half uur *als de maan helder aan de hemel staat, maar zijn glans begint af te nemen*, wanneer wij allemaal, Mia, Franz, Henri en ik, diep en vast liggen te slapen en te dromen op het onregelmatige ritme van onze ademhaling en we in onze troebelste, onze helderste baaien vol dromen vissen. Slechts twee seconden te vroeg en een van ons zou wakker worden en Simon ervan weerhouden.

Márta

28 MAART 2009 – 23:09

Liefste Márta,

Eind maart, de wilde ganzen keren terug. Toen ik vanmiddag van school naar huis fietste, vlogen ze *krassend, sterrenwaarts zingend* onder Zwarte Woudwolken. *Luchtgehuwd met mijn hemel*. Jouw woor-

den. Door een smalle blauwe strook richting Schwenninger Moos, waar binnenkort het standelkruid zal bloeien. Stel je voor, zulke dingen weet ik nu: waar en wanneer in mijn zwarte woud iets bloeit. De nacht heeft mijn dierbare heuvels opgeslokt. Ik zou in bed moeten liggen. Maar slapen doe ik later wel. Nu wil ik nog een paar Droste-aantekeningen door mijn vingers laten gaan. Annette-partikels fijn-wrijven. Misschien blijft er een woordje voor me over. Misschien zelfs een zin, die zijn plek in een van mijn hoofdstukken inneemt. Die daar binnenstroomt alsof hij er altijd al naartoe wilde. Ik probeer te weten te komen of veenjongens en heideherders als deel van de natuur gezien moeten worden. Of als tegenstrevers, tegenstanders. Wie weet als vijanden. Mens en natuur één? Of twee? Weer ben ik een speurhond. Weer verzamel ik bewijzen, Márta. In de constructie van tekens, waarvan Droste-Hülshoff de natuur heeft voorzien. Haar natuur van God en knoestige beuk. Op pantoffels dwaal ik door haar *diepe dal* met het *gouden lint*. Wat heeft ze dit keer in het *dampende veen*, onder *heide-damp* voor me neergelegd.

Dit wilde ik je schrijven voor ik wegga. Het kost te veel kracht om een half leven achter te laten. Drie slapende kinderen, in hun smalle bedjes. Een slapende vrouw, opgerold als een kat, die onder het poreuze zwart van de grootstedse nacht zo onnavolgbaar tussen de kussens ligt te woelen. Simon zal zijn koffers en tassen niet pakken. Met alle dingen waarmee zijn leven gevuld is. Hij zal ze opnieuw op jullie kasten laten verstoffen. Hij zal zulke zinnen blijven denken en ze je ook zeggen. Hij zal nog gemenere dingen denken en die misschien niet tegen je zeggen. Maar hij zal niet alles achterlaten om op een andere plaats, in een ander leven opnieuw te beginnen. Zo veel andere levens wachten er per slot van rekening niet op hem. En op ons ook niet, Márta.

Zelfs ik zou er het liefst de brui aan geven. Het is niet alleen deze lange, taaie winter. Vier maanden sneeuw. Bijna vijf. *Het huis rondom ingesloten, met daarin ik, moederziel alleen*. Al een tijdje wil ik dat. Ik heb dat tegenover jou verzwegen. In al mijn laatste mails verzwegen. Maar dat is wat ik elke ochtend het liefst zou doen. Er gewoon de brui aan geven. Als ik vanonder mijn schuine dak naar beneden ga. Op blote voeten over mijn rode vloerkleed loop. De luiken opendoe. Maar de wereld liever buiten zou houden en alleen Droste zou willen vragen binnen te komen. Op een gegeven moment bereiken we dat punt. Al doen we nog zo of we blind en doof zijn. Wie zou Simon beter kunnen begrijpen? Ik heb ook geen idee wat ik op het midden, op de helft van

mijn aangevangen leven met mezelf aan moet. Met mezelf en alles wat ik er tot nu toe in heb geplaatst.

Jij? Heb jij een idee?

Johanna

29 MAART 2009 – 06:19

Liefste Jo,

Nee, ik heb ook geen idee, niet op deze vrieskoude ochtend, die mijn *voor een kwartdoorwaakte nacht* aflost, die rijp op onze keukenramen heeft geademd, alsof hij me wilde vragen om te treuren om de winter – ik zal geen traan om hem laten, niet één, ook voor mij was hij zo taai en lang dat al mijn ideeën op zijn, mijn hoofd is leeggeplukt en afge-maaid als een van die tarwevelden op Fehmarn, zo'n kraaienfavoriet, waarnaar ik zo verlang zodra de dagen weer lichter worden, zodra ze weer in de avond beginnen te groeien.

Ik dacht dat ik beter kon schrijven dan leven, maar juist nu heb ik geen idee waar het allemaal goed voor is. Het klinkt belachelijk: woorden op lege vellen papier schrijven, de wereld aftasten naar beelden, luisteren naar toonhoogten, zoeken naar woorden om zinnen van te knopen en daar mensen in te weven, woorden die je in de werkelijkheid tevergeefs zoekt, zinnen gelijmd uit brokstukken, genaaid uit flarden, uit een beetje jij, een beetje ik, een beetje jambe en trochee, een beetje Simon, mijn vader, mijn moeder, mijn zussen, een beetje Lori en wie er ook maar iets geeft en laat vallen, die woorden in mijn hok gooit, opdat ik ze vang en blijf schrijven. Dus vraag ik je, Johanna, jij zult wel weten of het een beroep is, schrijven, wees eerlijk, zeg me, is het dat, zeg het maar, Johanna, is het een beroep?

Mia vroeg met haar zachtzoete, licht plakkerige honingstemmetje of ik ooit iets anders ben geweest, ander werk heb gedaan – in haar slimme koppie met de ongerepte vrije denkpaden bestaan talloze, eindeloze mogelijkheden van ons leven, alsof ik het ene jaar dit, het volgende jaar dat en het jaar daarop iets heel anders zou kunnen zijn, alsof we afwisselen in wat we kunnen en willen zijn, alsof we ons niet vast hoeven te leggen, alsof we verder kunnen springen en ons voortdurend een nieuw leven kunnen aanmeten.

Vroeger, ver, heel ver terug, in een vroeger waarin jij en ik al naast elkaar bestonden, heb ik dat ook gedacht, ik moet die gedachte zijn kwijtgeraakt en er niet meer naar hebben gezocht. Het kost me nu enige zelfoverwinning om naar mijn schrijftafel te gaan en naar woor-

den te zoeken in de ondiepten van mijn zelf, mijn ik, mijn mij, in de luchtballen van mijn Márta-maalstroom, in de cirkelbanen van mijn Márta-turbulentie. Elke zin, elk woord moet ik mezelf afdwingen, *het spijt me dat dit zo'n zeurderige brief is, ik leef alsof er mieren in mijn bloed zitten*. Vroeger, ver, heel ver terug in dat vroeger gingen die dingen me makkelijk af, leven, schrijven, ademen, slapen – hoe kan ik, liefste Jo, hoe moet ik het nog eens tweeënvigtig jaar volhouden?
Je Márta

30 MAART 2009 – 21:03

Liefste Márta,

Kathrin heeft een beroep, zoveel is zeker. Ze heeft nu zelfs een eigen winkel. *Ze is verheugd als een koning en bouwt het ene luchtkasteel na het andere*. Zaterdag help ik mee. Vandaag weer van half acht tot twee. Kathrin kan geen hulp betalen. Niet met haar knellende lening. Niet met drie kinderen. Niet met Claus, die het nu eens als restaurator, dan weer als musicus probeert. Onophoudelijk bevel ik Kathrin aan bij scholieren, ouders, collega's. Bij alle mensen die eruitzien of ze bloemen willen kopen. Tegen Kathrin heb ik gezegd dat dit het beste seizoen is om een bloemenwinkel te beginnen. Als de winter afzwakt. Als hij aan kracht verliest. Zelfs bij ons. De winkel heet nu toch De geheime tuin, naar Burnett. Alleen de rolstoel in de hoek ontbreekt nog. Voor dit gat in het Zwarte Woud een beetje té. Een beetje overdreven. Maar Kathrin liet zich er niet van afbrengen. Sinds maandag hangt het nieuwe bord boven de deur. De letters springen van het hagelwitte hout. Ze staan rond en bont verspreid om een grote sleutel. Voordat Kathrin 's morgens de winkel opendoet, laat ze me zien wat er in de vazen en de emmers staat. Ik kan het al zo'n beetje onthouden. Nachtorchis. Anemoon. Vergeet-mij-niet. Elfenbloem. Ja, elfenbloem. In werkelijkheid helpt dit werk míj, niet Kathrin. Het zet mijn zwevende voeten op de grond. In gym schoenen. Groen met rode veters. Passend bij het schort. Het schrijft mijn hoofd voor waar ik die uren over na moet denken. Waar ik juist niet over na hoeft te denken. Heel heilzaam, Márta. Als de Zwarte Woudlucht geen blauw voor me heeft, de Zwarte Woudnevel log en dik voor mijn huis ligt. Dat ik de deur nauwelijks open krijg. Als de opgekropte Johanna-wrevel 's morgens al voor mijn voeten breekt. Beng!

De roze muren heeft Kathrin meegenomen uit onze Hamburgse tijd. Verder grasgroene kussens op de bank voor de hoge etalage. Tijdens het

wachten drink je koffie. Kijk je naar een wilg die zijn takken op het dak van de geparkeerde auto's vlijt. Ze in de zomer met gele bloesem zal bedekken. Of je ziet de Vlaamse reus aan een wortel knabbelen. Je bewondert zijn smetteloos witte vacht. Waarnaar elk kind zijn hand uitsteekt. Raad eens hoe hij heet. In Hamburg zou het kunnen, Márti. Het belletje boven de deur zou niet ophouden met rinkelen. De mensen zouden in de rij staan. Om bloemen te kopen, Colin te aaien. Bij het raam koffie te drinken, naar buiten te kijken naar paraplu's en de plassen op het asfalt. Het *splintertje noorderlucht* te zoeken dat daarin drijft. Jouw woorden. Maar hoe ver weg het *Schanzenviertel* met zijn haarfrutselwinkeltjes en zijn door ratten volgepiste trappenhuizen is, kan ik het best in De geheime tuin voelen. Kathrins winkel wekt de indruk plotseling ergens geland te zijn. Ver verwijderd van zijn eigenlijke bestemming. Achthonderd kilometer te ver naar het zuiden. Negenhonderd? Dus voel ik me ook weer een beetje zo. De foute kant op gestuurd, de weg kwijtgeraakt. Verdwaald, verkeerd gelopen. Te vroeg uitgestapt. Te laat.

Kun je je de bloemenwinkel vlak bij mijn huis in Hamburg nog herinneren? Waar jij met je dikke Mia Molke-buik bijna omviel? Toen ze je achter de toonbank op een stoel kruidenthee lieten drinken? Tot je weer kleur op je gezicht had? Terwijl ze boeketten maakten die eruitzagen als een Zwarte Woudwei in juli. Als de regen verder trekt en de zon alles geeft wat ze te geven heeft. Als ik hyacinten en anemonen uit Kathrins vazen pak en bind, denk ik aan die Hamburgse winkel. Waar ik vroeger mijn bloemen kocht. Als ik vond dat ze op mijn tafel moesten staan om me te laten zien dat ergens ver buiten zoiets groeide. Ver van perceelgrenzen en *schuttingkieren*. Jouw woord.

Stel je voor, de mensen glimlachen als ze mijn boeketten zien. Echt, Márti. Ze kijken ernaar en glimlachen. Er bekruipt me dan een gedachte. Die ik niet kwijtraak. Niet kan weggagen. Die door me heen flitst als een van jouw lichtkettingen. Als ik twintig, dertig euro voor een boeket in de kas leg. De gedachte dat ik geen lerares had moeten worden. En dat is een akelige gedachte, Márti. Een heel akelige gedachte.

Hou van je,
je Johanna

31 MAART 2009 – 07:04

Liefste Johanna,

Ik zou willen dat ik in De geheime tuin kon komen aanwippen, bij jou zou ik mijn bos bloemen bestellen, bij jou, niet bij Kathrin, paars moet

hij zijn, een beetje blauw mag hij zijn, ik zou een kop koffie nemen en met Colin op schoot bij het raam gaan zitten wachten tot het boeket klaar was, tot ik mijn neus tussen viooltjes en seringgen zou kunnen steken en diep zou kunnen inademen. Of wat groeit en bloeit er nu *op de Sparrenheuvel midden in het bos*? Ik benijd Kathrin, omdat jullie bij een kop thee eerst over de nachtverse en dan over de oude onvergeten, eeuwig terugkerende dromen kunnen klagen, waarna jij wortels in een bakje legt, Kathrin het belletje ophangt, de deur opent en de waterkoude, wolkenversierde, regenaankondigende, humeurige maartse ochtend binnenlaat. Hoe idioot, hoe onverklaarbaar idioot onze levenspaden kronkelen en elkaar kruisen! Waarom, liefste Jo, is Kathrin in je zwarte woud in jouw nabijheid beland, waarom niet ik? Maar ik klaag niet, nee, ik mopper niet, ik verwijt je niets, vandaag ben ik gelukkig en licht, niet gewichtloos maar licht, en toch bijna een beetje zonder gewicht, omdat ik gisteren kon schrijven, bij Lori, aan haar oude ateliertafel van kersenhout, dat je nauwelijks nog kunt zien door de talloze verflodders die Lori er jarenlang op heeft laten vallen en die me afleidden en meevoerden over zich vreemd vertakkende, groengele straten en door fijne, rode doodlopende straatjes, terwijl Lori met Henri ging wandelen of hem in haar woonkamer op het door hem ondergespuugde vloerkleed zat te bewonderen. Ik had rust, Johanna, rust, begrijp je? Ik heb twee verhalen herzien, een daarvan is *De andere kamer*, waarop je al wacht en dat ik in deze zalige rust nagenoeg af heb verklaard, achter de gesloten deuren Henri's kreten *zwak als onweer in de verte*. Rust, driewerf rust, ik hoefde me nergens om te bekommeren, om niets, helemaal niets hoefde ik, behalve Henri de borst geven, Lori klopte om de twee, drie uur op de deur om mijn jammerende kind aan te reiken. Ondanks Lori's trilhands, waarmee ze moet zien te leven, was er warm eten, selderij, vlees, peterselieaard-appels, heldere soep vooraf, niet de gebruikelijke belegde broodjes, omdat het thuis tenslotte altijd snel moet gaan, omdat niemand van ons tijd heeft om soep te maken, soep al helemaal niet – de oppas niet, Simon niet, ik niet. Pas tegen middernacht zijn we vertrokken, Simon haalde ons laat op, nog net op tijd om niet te hoeven denken dat hij ons vergeten was, dat hij Henri en mij gewoon liever vergat. Voor mijn koffiekopje liggen uitnodigingen uit de landen waar *Grove sporen* in de zomer moet verschijnen, helemaal of half of als ministukjes in een bundel, dat is overzichtelijk, heel overzichtelijk, Noorwegen zit erbij, mijn trouwe Noorwegen, en Zweden, ik hoef alleen ja te zeg-

gen. Maar toch twijfel ik, ik kan de telefoonstemmen al horen: Márta? Je kind huilt al uren, sinds je bent vertrokken huilt hij! Het ontbreekt me nog aan ideeën hoe ik het voor elkaar moet krijgen: van het vliegtuig naar het hotel, kolven met dat martelwerktuig zodat de melk blijft stromen, spreken, voorlezen en mijn ogen niet laten dichtvallen, hoewel ik dat 's avonds om tien uur zo graag wil, ik wil niets liever dan om tien uur mijn ogen laten dichtvallen vanwege mijn door Henri-gehuil gebroken nachten. Mijn voortdurende 'slapen doe ik later'. Maar ik zie één beeld voor me, Johanna: ik tover ergens een minuut vandaan, en ergens anders nog eentje, dan heb ik dus twee minuten waarin ik onder de azuurbleekblauwe zomerhemel kan zitten. De ijdele, op zichzelf verliefde, legendarische, grote noorderlucht boven mij, alleen voor mij – en ik daaronder, piepklein.

Márti

1 APRIL 2009 – 23:39

Liefste Márta,

Uit het heelal daalt de nacht met flonkerende nagels. Bij jou klaag ik over mijn laatste droom. Niet bij Kathrin. De oude demon Markus is terug. Hij voert me elke nacht naar mijn vroegere leven. Leunt met zijn twee meter tegen mijn deurpost. Hij draait zijn schouder zo dat ik de deur niet dicht krijg. Driedagenbaard en donker brilmontuur zoals altijd. Een lok die voor zijn gezicht valt en zoals altijd onder zijn rechterwenkbrauw, vlak boven het oog, tot stilstand komt. Hand onder zijn kin. *Bulderstem.* Schouderseche houding. Groene parka tegen de Zwarte Woudregen. Alles het oude liedje. Het minuscule, niet uit te roeien, niet uit te bannen vervelende iets wat van dichtbij in mijn oor fluistert: ga met hem mee, Johanna, ga. Ook dat het oude liedje. Vanacht zei Markus dat hij was gestuurd door de artsen. Ik zou te vroeg opgestaan en weggegaan zijn. Hij wilde dat ik iets aantrok en in de auto stapte. Maar ik heb niets aangetrokken en ben niet ingestapt. Ik heb hem niet binnengelaten. Hem niet binnengevraagd. Hoewel dit huis ooit ook zijn huis was. Deze kamers ooit ook zijn kamers waren. Nee, ik heb hem niet binnengevraagd. Ook al was het heel moeizaam dat niet te doen. Het mezelf te verbieden. Ja, dat is het juiste woord, Márta. Moeizaam. Toen ik wakker werd, was ik blij dat ik het niet gedaan had. Zo blij als ik vanochtend maar kon zijn.

Het beangstigt me op welke Markus-paden mijn hersenen tegen mijn wil rondsluipen. Of zijn het mijn kankerpaden? Mijn ziekenhuis-

wegen? Die steeds bij dezelfde deur uitkomen? *Kliniek. Afdeling Gynaecologie 2. Kamer 5.* Ik had gehoopt dat ze afgesloten waren. Bedolven. Overwoekerd door het mos van de Wutachkloof. Maar de slaap neemt me mee. Gooit me in een droom die ik niet wil dromen, plons! Ik verzet me tegen die droom. Nog de hele verdere dag, tot aan de avond, verzet ik me tegen die droom. Maar zover ben ik nog niet. Dat ik zelf kan uitkiezen wat ik wil dromen. En wat liever niet. Een opstandig hoekje in mijn hoofd doet 's nachts de deur voor Markus open en zegt: kom binnen. Nee, je stoort niet. Echt niet. Kom gerust, Johanna vindt dat niet erg. Ook al weet ik bij daglicht dat Markus allang is vertrokken. Ik heb gezien dat hij is weggegaan. Ik weet het gewoon. Dat heeft mijn bloedlabyrint heel onprettig geregeld. Dat ik zo veel moeite moet doen voordat het me op een dag onverschillig laat. Dat ik onverschillig kan zijn. Diep in mijn *droomhoofd*. Ook een woord van jou. Vezel na vezel, ader, bot, spier, orgaan Markus-immuun. Longen, nieren, hart Markus-immuun.

Na het opstaan duurt het even voor ik verander in docente Johanna Messner. Ik verander als ik theedrink. Onder de douche sta. Naar het nieuws op de radio luister. Merk dat de wereld er nog is. Dat die bestaat. Alles gebeurt in terugkerende harmonie. In steeds dezelfde wisseling. Als ik mijn kleren aantrek. Mijn haar borstel. Lok na lok duivelsrood haar om de kam wind. Dat nog een poosje niet op zijn oude lengte zal zijn. Als ik de deur opendoe en wegfiets. Het eerste zuchtje Zwarte Woudlucht inadem en weet dat het vandaag een kille, nee, een warme dag wordt. Een dag zonder regen. Zonder een druppel regen. Maak je geen zorgen, anderen zien het niet. Ik kijk zoals elke ochtend naar mijn leerlingen. Zoals elke ochtend draag ik hun op iets te lezen. Iets te schrijven. Te vertellen. Zoals elke ochtend wijs ik naar het bord. Zoals elke ochtend, sinds mensenheugenis. Niemand zou denken dat mevrouw Messner op een andere plek is. Terwijl ze sterke en zwakke werkwoorden op het bord schrijft. Vallen. Dromen. Ontkomen. Ik ontkwam. Jij ontkwam. Hij, zij, het ontkwam. Nu is ze op een plek tussen waken en slapen. Ze probeert zich aan een boze droom te ontworstelen. Ontworstel me, ontworstel je, ontworstelt zich. Op dit moment stelt ze alles in het werk om haar Markusbeeld te verdrijven.

Jo

2 APRIL 2009 – 23:09

Liefste Johanna,

Op een dag verandert iedereen in een demon en kunnen we niet meer bedenken hoe we ooit iets anders in hen hebben kunnen zien. Misschien zal ook Simon er op een gegeven moment uitzien als een demon of als zo'n waterspuwer op jouw Freiburgse domkerk, die met zijn te groot uitgevallen oren en tanden en zijn gigantische klauwen de demonen moet afschrikken. Maar nu nog niet, niets duidt erop dat hij er ooit zo uit zou kunnen zien, hij draagt zijn kinlange blonde haar nog steeds achter zijn oren, zijn ogen zijn nog net zo diepliggend Noordzeegrijsblauw, zijn lippen, die hij een op een aan onze dochter heeft doorgegeven, krullen nog net zo spits bleekrood om, zelfs zijn lichaam is onveranderd: een beetje O-benen, slanke handen, ronde schouders, zachte huid, alles onveranderd mooi en goed, ja, hij ziet er nog steeds goed en mooi uit.

Ik kan nauwelijks iets anders doen dan om Henri heen dartelen, dus ik kan je niet veel schrijven, laat staan gedichten of verhalen, dat hoort in een ander Márta-leven. Simon en ik hebben een allerliefste baby, die helaas een allerliefste huilbaby is, zoals de arts me duidelijk maakte nadat Henri dagenlang niet tot bedaren was te krijgen. Hij wordt door Simon en mij geschommeld, gebakerd, getroost, gedragen en gewiegd, maar niets bevalt hem, hij wordt door Mia en Franz toegezongen, toegesproken, toegefluisterd, gekust, geliefkoosd en geknuffeld, maar niets vindt hij fijn. Als Henri stil is om adem te halen, blijf ik zijn geschreeuw horen, maar de natuur heeft het zo geregeld dat zodra Henri in slaap is gesukkeld en zucht, Simon en ik meteen denken: is hij niet prachtig? Zo rozig, fris en nieuw? Nu ligt hij op mijn bovenbenen te slapen, ik kan niet meer, Johanna, maar ik schrijf je om je te laten zien dat ik er ben. Ik leef, ook al is het maar half, ik adem, ook al is het veel te snel, en als jullie komen wordt het lastig, omdat we nauwelijks zullen kunnen praten en het gekrijs 's avonds niet te harden is – toch kan ik me nergens zo op verheugen als op jou en Kathrin op mijn scheve keukenbank met de weerbarstige, losgekrabde splinters, met voor ons op de brandgaatjes in het tafelkleed een fles abrikozenschnaps uit Amorbach en een schaalje zelfgemaakte bonbons, die door Lori's trilvingers met pistaches en koffieboontjes zijn versierd. Jullie rijden toch via onze lelijke grote stad met de vele, vele auto's en het teruggedrongen, rochelende, weerloze, naalden verliezende bos, waar de vliegtuigen naar het westen en het oosten overheen bulderen?

We kunnen vlakbij in het ooibos bij de Nidda gaan wandelen, luister eens hoe geweldig, hoe fantastisch dat klinkt, we laten Henri in zijn kinderwagen krijsen totdat wij gedrieën, in de pas lopend, het Hölderlinpad kruisen, ongeveer ter hoogte van de A661, en we ons bij de aanblik van die hel van plaatstaal en beton voor de duizendste keer afvragen of het werkelijk hier geweest moet zijn dat Hölderlin zijn kapotgeschuurde hart aan Susette heeft verkwist en verbrast. Hoe vind je dat klinken?

De liefde dwingt ons allen neder, maar de maan achter de daken beweegt juist niet. Ik kan zien dat hij zich achter twee elektriciteitsmasten wil verstoppen en niet doorheeft dat ze te smal zijn en het niet gaat lukken. Te dom, die maan.

Slaap lekker, mijn liefje, en droom je gewenste droom.

Hou van je,

Márta

3 APRIL 2009 – 05:04

Liefste Márta,

Ik kan niet slapen, *boven de grond hangt de eerste nevel langzaam opgestegen uit het hout van de nacht*. Misschien neemt Henri wraak op je, omdat jij hem de laatste weken in je buik zo hebt laten schrikken. Ik heb je horen praten en denken. Je bleef maar zeggen: ik heb nog geen tijd om je op de wereld te zetten, mijn derde kind. Ik moet mijn verhalen bijschaven. Ik moet dozen pakken en verhuizen. De kelder uitmesten. Van mijn hoest af komen. Ik moet een nacht doorslapen, minstens één.

Kathrin zegt dat ik je moet mailen dat we komen. We hebben niets tegen huilende baby's. We houden van Henri. Op onze eigen verkrampte, onbevangen, onbeheerste manier. Sinds we hem op die vrieskoude februarimorgen in de Mariakliniek in onze armen hielden. Voor een raam met uitzicht op een roodgloeiende hemel. In februari! Sinds Henri voor een milliseconde zijn ogen opensloeg. Zodat we ze konden zien. Noordzeegrijsblauw en diepliggend. Zoals die van zijn vader. Hij mag dus huilen. Toe maar!

En praat niet langer over onze leeftijd, ons einde, goed? Waarover je aan de telefoon zo dwingend moest uitweiden. Ik mag dat doen. Niet jij. Ik heb een litteken over mijn borst. Ik ben degene die de dood heeft verdreven. Nu gunt hij me tijd. Schenkt hij me uitstel. Op dit moment is hij nergens te zien. Hoewel ik een jaar lang heb gedacht dat hij in

een hoek van mijn slaapkamer op de loer lag. Weet je dat ik jouw *Nacht en dag*, jouw *Grove sporen* onophoudelijk door mijn hoofd heb laten gaan? En zo vaak door mijn cytostatica-aderen dat ik alle gedichten uit mijn hoofd ken. Alsof ze van mij zijn. Alsof het de mijne zijn. Zelfs de paginanummers kan ik opzeggen. *Grove sporen*, bladzijde 22. *De dood niet aankijken, liever doen alsof hij hier niet zit. We hem niet gehoord hebben. Niet zijn voetengeschuifel, niet zijn zachte, onmiskenbaar luide kom-kom.* Nog zo'n bekentenis. Waar jij geen weet van had.

Tot nu toe is het dus het einde van de kanker. Het einde van een dag. Van een week. Bij Markus en mij het einde van tien meesterlijk gelukte, daarna vier meesterlijk mislukte jaren. Ik leef nog steeds. Ja, kijk en verwonder je met mij, Márti. Ik leef. Hier, in mijn zwarte woud leef ik. Ik adem. Ik sta beduusd. Trek het duivelsrode haar uit mijn hoofd. Maak nog steeds koprollen. Zonder Markus weliswaar en met aan één kant maar een halve borst – wat erger is, als ik eerlijk ben. Ik doe in dit leven nog mee. Nog één keer zijn mijn kaarten geschud. Hoewel iedereen, net als ik, dacht dat mijn einde op een van die blauwe plastic stoeltjes op de afdeling Oncologie zat te wachten tot ik opstond en meeinging. Niet ver van mijn slangetjes en omgedraaide flessen. Waaruit iets in mijn lichaam druppelde. *De schaar aan mijn levensdraad.* Ik kon hem voelen. Jij kon hem voelen. Ook al zou je dat nooit toegeven. Maar ik vraag je er niet naar. Het moet jouw geheim blijven. Dat laat ik bij jou.

Als ik kinderen had, zou het eenvoudiger zijn. Dan hoefde ik in elk geval niet steeds om mezelf heen te cirkelen; niet te denken dat ik het belangrijkste in mijn leven ben. Dat is Droste-Hülshoff. Haar stoffige, vergeelde, verstuurde of nooit verstuurde brieven zijn dat. Haar huis *Rüschhaus*. Haar veen. Haar zwanen in de slotgracht. Haar nevel boven haar heide. Haar veenjongen. Haar hardnekkige hoest en haar weg naar de dood aan het blauwe water van de 'Zwabische zee'. Mijn beroep is het belangrijkste in mijn leven. Omdat ik verder niets kan en heb. Omdat ik verder niets ben. Alleen wat het beroep van me maakt heeft en dagelijks van me blijft maken. Omdat dat het enige is wat me 's morgens wakker laat worden, opstaan en vertrekken.

Zonder Markus ben ik maar half, Márti. Dat schrijf ik jou, en jij zult het niet verder vertellen. Als ik kinderen had, zou zonder Markus maar een kwart of een vijfde deel ontbreken. Niet meteen de helft. Dan hoefde ik me niet zo gehalveerd te voelen. Dat jij Franz, Mia-Molke en Henri hebt, dat jij ze zelf gemaakt en zelf op de wereld gezet hebt, moet

voldoende zijn. Voorlopig moet dat voor jou tenminste voldoende zijn. Ja, ik denk te simpel. Maar laat me toch. Ik heb altijd geweten dat onder jouw gezicht iets smeult wat elk moment kan ontbranden en grote vlakten kan verschroeien. De twee moedervlekjes op je smalle neus, passend bij je mokkaogen – dat kon toch niet alles zijn. Zelfs als kind wist ik dat. *Zeg me, wie ben je, die zo mooi en ernstig lijkt*, had ik je toen willen vragen. Als ik het had gekend. Dus vraag ik het nu. Dertig, vijfendertig jaar, mijn god, Márta, vijfendertig jaar later! *Zeg me, wie ben je, die zo mooi en ernstig lijkt?*

Je Jo

4 APRIL 2009 – 14:03

Liefste Jo,

Ik ben momenteel een beetje te ernstig. Vannacht heeft Simon zo geschreeuwd dat Mia en Franz uit hun bed zijn gesprongen en huilend voor ons stonden. *Het gebons in mijn hoofd* – het is niet te geloven hoe krankzinnig Simon kan zijn. Na al die jaren kan ik nog steeds niet geloven met hoeveel kracht hij zijn explosieven in onze kamers tussen bed, tafel en stoel plaatst en ontsteekt. Dagenlang, wekenlang zijn we aan het puinruimen, emmer na emmer vol brokstukken, draden, stenen, behang, pleisterwerk, zoveel we maar kunnen dragen, Mia, Franz en ik, misschien zelfs Henri – maar altijd blijft er in je voet wel een splinter achter die bij elke stap steekt.

Het zou beter zijn als wij, jij en ik, zouden samenwonen, ik zou mijn Körberstraße, mijn Márta Horváth-straatje verlaten en jij je bospad, je Droste-Hülshoff-spoor, met mij zou je jezelf verdubbelen, Johanna, en dat denk ik niet alleen in de loodgrijze, matte uren wanneer puin en stof door onze kamers vliegen. Er zou niemand hoeven schreeuwen, mijn kinderen zouden niet in nachtpon en pyjama in de deuropening hoeven toekijken hoe hun ouders elkaar verscheuren vanwege altijd maar dezelfde dingen: geld, tijd, geld, tijd en nog meer geld en tijd, wie doet wat, wie betaalt wat, wie heeft momenteel geld om dit of dat te betalen, wie heeft momenteel tijd om dit of dat te doen? Hoe vaak heb ik niet voorgesteld om naar het platteland te verhuizen, waar het leven goedkoper en eenvoudiger is, maar Simon wil niet, hij heeft de stad nodig. Waarvoor? Meestal zitten we aan ons bureau, dat kan net zo goed op het platteland, de kinderen zouden honden kunnen hebben en konijntjes kunnen africhten, ze zouden zo van het huis het bos in kunnen lopen, ze zouden opgroeien bij een kabbelend beekje en niet

bij metrosporen naast een razende vierbaansweg, die ze telkens, dag na dag, moeten zien te overleven.

Al mijn woorden leiden tot niets, we blijven hier, zoals we altijd hier zullen blijven, ook wanneer de drukgolf na zo'n explosie iets in me losmaakt en er iets van me loslaat, wanneer ik denk: zo kunnen we niet doorgaan, we kunnen onmogelijk zo doorgaan, zo kunnen we niet verder leven, er moet iets veranderen, al waren het maar de bewegingen op onze bankrekening.

Je Márti

4 APRIL 2009 – 18:20

Lieve Márti,

Jij op het platteland? In een *van die eenzame uithoeken der aarde? Waar een vreemd gezicht nog opzien baart?* Dan zou je moeten leren muizen dood te meppen en 's avonds alleen te zijn. Met de duisternis. De hemel. Het *geheimzinnige leven in het bos*. Het is beter dat ik geld stuur. Zal ik geld sturen? Meebrengen?

Kathrins moeder zal met de paasdagen overkomen uit Esslingen. De geheime tuin onder haar hoede nemen. Een paar dagen bloemen verkopen is een welkome afwisseling voor haar krakkemikkige knieën en tussenwervelschijven waar ze anders maar mee zit te tobben. Ook al maakt Kathrin zich zorgen dat er iets mis kan gaan. Maar als ze een keer zonder man en kinderen weg wil, heeft ze geen keus. De kinderen gaan met Claus naar de Vogezen. Claus heeft een vijfpersoonstent gekocht waarin je kunt staan. We hebben hem gisteren achter de bloemenwinkel opgezet. Haringen in de grond geslagen. Stokken in elkaar gestoken. Terwijl Kathrin kersentakken en kronkelwilg in de vazen zette. De kinderen krijsten het uit van geluk. Ze lieten Colin in de tent rondhuppen. Kropen in hun slaapzak. Trokken alle ritsen open en dicht. Draaiden de kampeerpannen om en sloegen er met lepels op. Zo hard dat we onze oren dicht moesten houden.

Dus ja, we komen. We komen!

Knuffel,

je Johanna

5 APRIL 2009 – 13:29

Liefste Johanna,

Als ik het al niet met mezelf kan uithouden, hoe zou jij het dan kunnen? Ik zit in een diepe put waarin ik niet alleen vanwege Simon ge-